

ԳՐԱԿԱՆ ԷԹԻԿԱ ՆԻ Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Իւրաքանչիւր անձնաւորութիւն ինձ համար մամուլի մէջ նշանակութիւն ունի այն չափով, ինչ չափով այդ անձնաւորութիւնը իր գործողութիւններով հասարակական արժէք է ներկայացնում: Արդ, «Ալիքի» ներկայ խմբագիրը և ներկայ Դաշնակցութեան բիւրօկրատիայի սիւներից մէկը, շնորհիւ դժբախտ կերպով մեր կեանքում հիւսուած արտաքին և ներքին հանգամանքների, կատարում է որոշ հասարակական դեր, որի բացասական բնոյթը ակնհերձ է դառնում մանաւանդ, երբ նա «խմբագիր» յօրջորշուելու օրից, այնքան ցինիկ կերպով սկսում է իր առաջին դերիւտը, ոտնատակ անելով մարդավարութեան բոլոր կանօնները: Նա հէնց առաջին քայլից հանդէս դուրս եկաւ իրրեւ մի Նամարդ հակառակորդ, որ յուզայական ողջունից յետոյ պատրաստ է անկիւնից մի յարձակում գործել մէկի դէմ, որին «դու» էր ասում մի օր առաջ:

Ծանօթանանք՝ այդ տարօրինակ հոգեկան կազմ ունեցող սուբիեկտի հետ, այնպէս ինչպէս նա երեացել է տողերիս գրողին:

Ես նրա հետ ծանօթացայ չորս տարի առաջ: Մինչև անձամբ նրան տեսնելը ես ամենամոտեմէ համակրանքով եմ վերաբերուել նրան և աշխատել, որքան ինձնից է կախուած, օգնել նրա առաջնալուծն: Մոսկուայում եղած ժամանակս լսել էի որ նա մի համեստ դաւառական ուսուցիչ է, երբեմն թըղթակցութիւններ է ուղարկում «Մշակին», տպել է մի երկու աջող պատմութեանքներ, գտնուել են ազգասէր պարոններ, որոնք նպաստել նրան գնալ արտասահման կատարելագործելու և զարգացնելու իր բնլետրիստական ձիրքը: Գիտէի թէ դեռ մինչև արտասահման գնալը Ա. Ահարոնեանի իդէալն է եղել դառնալ գիւղական տէրտէր, իսկ Արտասահմանից նա ցանկութիւն էր յայտնել լինել Մոսկուայի քահանայ: Եւ վատ քահանայ չէր լինի: Բայց այդ չաջողուեց ճնրանից անկախ պատճառներով: Նա շարունակում էր աշխատակցել «Մշակին», ապա «Մուրճին», և վերադառնալով Թիֆլիս դառնում է այդ ամսագրի և լրագրի աշխատակից: Շատ մեղմ և ընկերասէր էր երևում նա և զարմա-

ալի շուտ ու աննկատելի կերպով մտերմացաւ, դառաւ շատ մօտ մարդ: Միակ առարկան, որի նկատմամբ մենք վէճ էինք ունենում դա թիւրքահայերի հարցն էր:

Սակայն վէճերը ակադեմիական ձևերից դենը չէին անցնում: Բեկետրիստին սիրում էին, թէև նա ինքը գիտէր որ ես մեծ մասամբ չէի կարդում նրա նոյնիսկ այն գրութիւնները, որոնք տրւում էին «Մուրճում»: Ք.-ի հրաւերով Բագու է գնում Ա. Ա. աղգասիրական ճառեր արտասանելու: Դաշնակցական խուժանը այնտեղ ցոյցեր է անում նրան և այդ օրից նկատելի կերպով փոխում է այդ «համեստ» մարդը և դառնում կամաց-կամաց ինքնասիրահար — մի ֆանտաստ: Նրան սկսում է թուալ թէ նա մի Մեսիա է հայ ազգի համար: Նրա խօսքերի, ժեստերի, ճառերի մէջ այնուհետև նկատւում է այդ mania grandiosa-ն: Յենուելով դաշնակցութեան ոյժի վրայ նա դառնում է կամաց-կամաց մի խուժանապետ, դեմագոգ, որ հակաճառութիւն այլ ևս չի տանում, և իւրաքանչիւր ով համարձակւում էր քննադատաբար վերաբերուել իր փառքին և ազդեցութեան այնքան նպաստող կաղնակերպութեան—նա պատրաստ էր ամեն միջոցով վարկաբեկ անել, ոչնչացնել: Բագուի կոտորածից յետոյ այդ մոլեգնութիւնը դառաւ քրոնիկական:

Մի ընտրոշ դէպք: Այս ձմեռ գաւառներից եկել էին Թիֆլիս մի քանի ինտելիգենտներ, ժողովը Հ. Ա. տանն էր: Դաշնակցական շէֆերը լսել էին որ շուշեցի Ի. համարձակւում է սեփական կարծիք ունենալ որոշ հարցերի մասին և ստրկօրէն չհպատակուել կոմիտետին: Ա. Ահարոնեանը յատուկ դալիս է այդ ժողովը, որպէսզի վէճի դուրս բերի այդ պ. Ի.-ին և «մի լաւ խայտառակի նրան»: Նա պատրաստւում է իր պրովակատորական կրքոտ ճառը, բայց իսկոյն իմանում է որ այդ ժողովին չի եկել Ի.-ն և փրփուրը նստած շուտով դուրս է գնում: Նրան են պատկանում մի ժողովում պաթեթիկ կերպով արտայայտուած հետեւալ խօսքերը. «Այո, դաշնակցութիւնը ոյժ է և պէտք է ամեն բան շահագործի իր կուսակցական տիրապետութիւնը զօրեղացնելու համար»: Նա բռնի ոյժի, միջոցների անխտրականութեան մի խելագար ջատագով է և փրփուրը բերնին պաշտպանում է այն միտքը թէ ամեն արհաւիրք ներելի է յեղափոխականին. «Թող մասսաները զոհուին, կոտորուին—ապրելու արժանի են քչերը»:

Ես մէջ եմ բերում այս մանրամասնութիւնները, ընտրողելու համար մի մանեակի, որ ուզում է հայկական կեանքում մի մարգարէ դառնալ:

Դաշնակցական խուժանի չափազանցացրած գովեստները

վատ ազդեցութիւն արին պատմելու և պատկերներ գրելու փոքրիկ շնորհք ունեցող մարդու վրայ, որի մէջ սիստեմատիկ կրթութեան պակասութիւնը չէր զարգացրել ինքնաքննադատական վերաբերմունքը և հասարակական-քաղաքական բարդ հարցերի լրջմիտ ընթանողութիւն: Եւ նա կարծեց թէ մի քանի աշող բելետրիստական վաղաթառամ պատմութեանը արդէն բաւական են որ նա դառնայ հայկական մտքի ղեկավար, հայ ժողովրդի ապագան ըստ իր և իր նմանների քմահաճոյքին բռնապետօրէն տնօրինող մի տիրան:

Թէ ի՞նչ դուրս եկաւ այդ ֆանտաստիկ ծրադրներէից, երբ նա դառաւ հայկական «կառավարութեան» օրգանի խմբագիր և պէտք է ցոյց տար իր էութիւնը մեծ չափերով այդ—երևաց, երբ նա առաջին քայլից սայթաքուեց և ընկաւ տգմի մէջ, ուր և ցայսօր թլպտում է:

Այդ եղաւ մի չնչին առիթով ծագած բանակռուի շնորհիւ: Անշուշտ միայն միամիտներ չգիտեն որ Յովնանեան ուսումնարանի հարցը կռուի լոկ նամարդ մի առիթ էր, casus belli- Ոխը, քէնը սկսում էր շատ վաղուց, այն օրից, երբ Բագուի ջարդերը տեղի ունեցան: Երբ ամեն օր ծագում էր վէճ իմ և նրա մէջ Դաշնակցութեան սխալների մասին. այդ փոքրիկ ֆանտաստը միշտ դուրս էր գալիս իր սովորական «մեղմութիւնից»: Եւ Բագուի ջարդերի առիթով իմ և նրա մէջ կարծիքների ներհակութիւնը ստեղծեց առաջին խոշոր ընդհարումը, որ կոկուեց մի կերպիւ Հոկտեմբերի 17-ից յետոյ լոյս տեսած «Մուրճը» բորբոքեց մինչև ոսկորների ծուծը շովինիստ գրողին և նա հրապարակ դուրս եկաւ «Մշակում» իր ցասկոտ նամակով:

Եթէ յիշում է ընթերցողը, պատասխանիս մէջ այն ժամանակ յիշեցի որ շարունակել նրա հետ բանակռուելը ես յարմար չեմ գտնում, քանի որ պէտք է խօսեմ Դաշնակցութեան ազգրեսիւ տակտիկայի մասին, իսկ այդ այն հանգամանքներում անկարելի էի համարում: Բայց անա այս տարուայ ապրիլ ամսից սկսւում են «Մուրճում» մի շարք յօդուածներ Անկախի, որոնք սիստեմատիկ ուղղորդումներով նախապատրաստում են անկումը ազգային անհաւատութիւնից ստեղծած այն բաստիլիային, որի յետևում փառաւորապէս բազմել են դաշնակցական բիւրօկրատները և կարճամտութեամբ և առանց խղճահարուելու այնտեղից էքսպերիմենտներ են անում մի ամբողջ ժողովրդի գլխին, իրանց գործերու սիստեմով և բնոյթով միանգամայն նմաներով Պետերբուրգի բիւրօկրատների վարած ավանտիւրին Մանջուրիայում. այո՛, բիւրօկրատներին պէտք է տարբերել նրանց ապիկարութեան զո՛հ գնացած հերոսներից!

Դաշնակցութեան բիւրօկրատիան հայ մոլորուած ազէտ ժողովրդի հայրենասիրական սնահաւատութեան մէջ էր գտնուում իր ամբողջութիւնը: Ազգային ըրժաւորեցման էր տարածել հայրենասիրկութեան այն ցնորքները, որոնց իրագործումը իրենց ձեռքին էին վերցրել մի խումբ ազէտ, տհաս խռովարարներ, իրանց ֆանտաստիկ ծրագրներին քստմնելի բարասրտութեամբ զոհելով հարիւր հազար անմեղ, անզէն արինակիցներ և լի հաւահաւատով հերոսներ: Էքսպերիմենտները շարունակուում էին խենթ յամառութեամբ: Եւ ահա այդ խենթութեան դէմ ամեն մի սթափեցնող, զգաստացնող խօսք առաջ էր բերում մեր ազգային-յեղափոխական բիւրօկրատներ խմբակի ճիւղային, նեղսիրտ և տխմար կատաղութիւնը:

Պէտք էր մի առիթ «պատժելու համար» դաշնակցութեան բիւրօկրատների սկիւն սպիտակ ասողին: Առիթը տուեց Յովնանեան ուսումնարանը: Բայց ընտրուած էր չափազանց խախուտ և նամարդ առիթ: Ես ապացուցի այդ նամարդ կռուի բոլոր անհեթեթութիւնը: մի առ մի մերկացրի փաստերով սուտը, զրպարտութիւնը, կեղծիքը, մանեօվրները և ֆոկլօւները, և իմ առաջ բերած առարկութիւնների դէմ պ. Ահարոնեանը պատասխանեց լուկ փողոցային հայհոյանքներով և վերջն էլ դիմեց կրօնեօվանեան պրովոկացիայի: ¹⁾ Այդ վերջին ձեւի անկումը իսկապէս անսպասելի էր: Եւ ինչպէս չասել թէ դա գրական հաջիւրբայութիւն էր: Պուշկինի «Ոսկի ձկնիկի» պառաւի նման Ահարոնեանը կրեչչնդօ բարձրացնում էր ամպարտաւանութիւնը և կիրքը մինչև արսուրդ: Նա չգարշեց նոյնիսկ պրովոկացիայից:

Կրօնեօվանը, ինչպէս յայտնի է, ուում խուժանի ֆանատիկոսութիւնը գրգռելու համար իրան ատելի հրէաների դէմ խեղաթիւրում էր նրանց խօսքերը և իր ճիւղային միտումների համեմատ ձեւակերպում: Արդ, տեսէք արդեօք նոյնը չի՞ անում պ. Ա. Ահարոնեանը:

«Ալիքի մանեօվրները» յօդուածիս վերջում ²⁾ ես, դիմելով «ազգային բիւրօկրատներին» նրանց զրպարտութեան թէ՛ ես, Լ. Ս.—ս, «առնամարակ չեմ պատասխանում, երբ նեղն եմ ընկնում»—պատասխանել եմ. «մամուլի մէջ ես չեմ պատասխանում միայն ինսինուացիաներին, իսկ կեանքի մէջ չեմ

¹⁾ «Ալիքի» բոլոր յօդուածները իմ դէմ անստորագիր են: Բայց սեթեթե և ոլորուն ոճը Ա. Ահարոնեանին Լ. բացի այդ նա իբրև խմբագիր պատասխանատու է այդ կեղտոտ «բանակռուի» համար:

²⁾ Տես այս համարի երես 50.

պատասխանում երկու դէպքում 1) երբ գործ ունեւ խելագարիկամ փսիխոպատի հետ և 2) երբ պատահում եմ մի կատաղած սրիկայի:

Ասացէք, ընթերցող, եթէ փողոցում ձեզ մօտենան այդ կատեգորիայի հիւանդները—միթէ դուք նրանց հետ բռնցամարտի կը բռնուէք, թէ կը հեռանաք առանց պատասխանելու այդ հիւանդների գրգռող խօսքերին կամ ժեստերին:

«Դուցէ դուք, իբրեւ ժամանակակից դաշնակցականներ, առանձին սէր ունէք տուր ու դմփոցի, բռնցամարտի... ճաշակիրան է»։—Ահա իմ խօսքերը:

Արդ ուր է այդտեղ ասած թէ «դաշնակցականները կատաղած սրիկաներ են», «մարտիկներ, հերոսները—կատաղած սրիկաներ են», ինչպէս ամեն օր պնտում է իր «Ալիբի» մէջ պ. Ա. Ա.-ի խմբագրած «օրգանը»:

Միթէ դա ստոր ձեի պրովոկացիա չէ:

Յետոյ իմ վերև յիշած յօդուածի վերջում ասուած է, դիմելով «ազգային բիւրօկրատներին»:

—Ես այն էլ գիտեմ որ դուք կուլտուրութիւնը չէք տարբերում ղուլդուրութիւնից... դա էլ հասկանալու բան է»:

Ո՛ւր է այդ նախադասութեան մէջ ասուած թէ «Դաշնակցութիւնը—ղուլդուրութիւն է», դաշնակցական մարտիկները ղուլդուրներ են, «դաշնակցականները ղուլդուրների և սրիկաների ընկերակցութիւն է»:

Իմ ասածներից միայն այն կարելի է հզրակացնել որ «ազգային բիւրօկրատների հասկացողութիւնները այնքան խակ, թիւր են որ նրանք չեն տարբերում կուլտուրութիւն և ղուլդուրութիւն հասկացողութիւնները: Իսկ այդ լոգիկական ուղիղ մտածողութիւնը թողնել և ստել, կեղծել, խեղաթիւրել խօսքերը նշանակում է նմանել Կրուչիվանին, պարսկական սէիդներին, որոնք խուժանը դրզուելու համար ոչ մի պրովոկատորական միջոցի առջև կանգ չեն առնում:

Տողամէջ կարդալ կամ ուրիշի սրտում փնտռել այն, ինչ չի գրուած—դա ինկվիզիտորների և Պլէվէի արբանեակների աննախանձելի առաքինութիւնն է և անսպասելի Ա. Ա.-ից:

Այդպիսով, ինչպէս տեսնում էք, եւրոպական կուլտուրան և գիտութիւնը ոչ մի ազդեցութիւն չեն թողել իմ ex-բարեկամ Ա. Ա.-ի վրայ: Ահարոնեանի հայհոյական «բելլետրիստիկան» և բանակաւու ոչ—գրական ձևերը ցոյց են տալիս թէ նրա մէջ սկսուած անկման պրոցեսը հասնում է իր բնական վախճանին: Այդքան կարճատե է լինում արուեստական միջոցնե-

րով ուղարկած նամակը փառքը: Այժմ մնում է որոշել թե ի՞նչ անուն տալ մի մարդու որ ընդունակ է քննախնդիր, անադնիւ, նամարդ յարձակման, դիտաւորեալ ստախոսութեան, չարամիտ զրպարտութեան և յուլիսի 1-ը յունիսի 15-ից առաջ զցելու ֆոկլուսին և պրովոկացիայի: Ամօթ:

«Ողբամ զքեզ Հայոց աշխարհ»...

Լ. Ս.

31 յուլիսի 1906 թ.

ՆՈՐ ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԳՐՔԵՐ

- 1) ? Ժողովրդական ընտրութիւնների մասին, ազատ փոխադրութիւն ուսուցիչից Զաւէն վարդապետ, Բագու, 1906 թ. յօգուտ Շուշուայ Որբանոց-Դպրոցի: Գինն է 10 կոպ.:
- 2) Ատրպետ, Բժժածներ, վէպ տաճկահայերի նորագոյն կեանքից, Թաւրիզ, 1906 թ. երկերը ժողովածու է հատոր: Գ. 1 ր.:
- 3) Կ. Կուցկի. Պետական Դոման, հրատ. «Կայծի», Թիֆլ., 1906, գ. 3 կ.:
- 4) Կանոնադրութիւն Բագուայ Հայոց Կուլտուական Միութեան, Уставъ Бакинскаго Армянскаго Культурнаго Союза, Баку, 1906.
- 5) A. Tchobanian, Les trouvères Armeniens, Paris, 1906 Prfx 3 fr. 50
- 6) Լ. Տոլստոյ Դաստիարակութիւն և կրթութիւն, Թարգմ. Ե. Տ. Պօղոսեան, Վաղարշապատ, 1906 թ. գինը 40 կոպ.:
- 7) Կ. Այսնէր, Յաղթական Մայիսը, Թարգմ. Մ. Սարգսեանի, գրադարան «Կեանքի» № 7.
- 8) Ս. Դանիէլբէկեան, կանանց հարցը և նրա ծագելու պատճառները, «Մուրճից», 1906 թ. գ. 20 կ.
- 9) Ա. Զանեան, բանաստեղծութիւններ հրատ. Սր. Տէր-Վահանեանի, 1 պրակ, 1906, գ. 8 կ.
- 10, Հայ Աքսորականը՝ Առիւծին ժանիքէն, ֆիլիպէ, 1906, գ. 60 սանթ.
- 11) Մ. Արեղեան՝ Աշխարհարի քերականութիւնը, դասագիրք, Վաղարշապատ 1906, գ. 60 կոպ.